

PREVENCIJA KRIMINALITETA TEORIJA I PRAKSA

Prof. dr Ljiljana Komlenović¹

Apstrakt: U ovom referatu razmatra se značaj i neophodnost sveobuhvatnog razumijevanja i analize teorijskih modela za razvoj efikasnih preventivnih strategija sprečavanja kriminaliteta. Članak ima za cilj pokazati da teorijski modeli ne služe samo kao akademski okviri, već ukazuje i na njihovu heurističku vrijednost. Kritičko preispitivanje socioloških, bioloških, psiholoških i faktora prirodnog okruženja kao kriminogenih predispozicija, uobličениh u formi naučnih teorija, pomaže boljem razumijevanju kriminaliteta i oblikovanju politike suprotstavljanja kriminalitetu radi unaprjeđenja prakse u oblasti krivičnog pravosuđa i, što je naročito važno, prevenciji kriminalnog i njemu srodnih ponašanja.

Cljučne riječi: kriminalitet, naučna teorije, istraživanja, politika suprotstavljena kriminalitetu, preventivne strategije.

1. UVOD

Svjedoci smo brojnih materijalnih, zdravstvenih, socijalnih, bezbjednosnih i drugih štetnih posljedica koje kriminalitet kao negativna društvena pojava produkuje po zajednicu, i nemoći društva da mu se suprotstavi. Zvanični državni organi nemaju adekvatan odnos prema problemu kriminaliteta, niti uspješne strategije njegovom suprotstavljanju. Uglavnom se bave posljedicama koje nastaju kriminalnim radnjama. Sankcije protiv kriminalaca ne uspijevaju da spriječe broj prestupnika. Povećanje kriminaliteta, znači i više policije, više profesionalaca u tužilačko-sudskom sistemu, više zatvora. Odgovor je u tome da se mora nešto promijeniti u dosadašnjem načinu rada. Primjena mjera krivičnopravne prinude, po nekim autorima, nije ni neophodna, ni

---

¹ Slobomir P Univerzitet Banja Luka, kom.ljiljana@gmail.com

društveno opravdana. Veliki broj savremenih krivičnih zakonodavstava, pored kazni, propisuje i čitav niz oblika izvanpenalnog reagovanja (mjere bezbjednosti i vaspitne mjere), koje imaju preventivnu svrhu. „Politika suzbijanja kriminaliteta treba da se zasniva isključivo na bogatom i koherentnom sistemu mjera socijalne prevencije: opšte, specijalne i posebne, a sadašnjim kaznama treba tražiti neko drugo, alternativno rješenje, lišeno dubokog zadiranja u slobode i prava čovjeka“ (Milutinović, M. 1984:306-320).

Iako neki autori takav pristup smatraju „luksuzom bogatog društva“ u savremenom svijetu sve je više primjera okrenutosti prevenciji kao višem i naprednijem načinu suprotstavljanja kriminalitetu – njegovom sprečavanju prije nego što se dogodi. Uslov takvom pristupu jeste znanje o tome šta kriminalitet jeste, i znanje o tome kako ga spriječiti. Moderna kriminalna politika izgradila je koncept funkcionalnog povezivanja svojih programa prevencije sa rezultatima konkretnih etioloških istraživanja. Neki noviji trendovi demokratskog svijeta ukazuju na pojačan interes vlada za razvoj i unapređenje znanja u oblasti kriminologije, raste broj istraživanja pod sponzorstvom vlada, a koja se koriste kao smjernice za politiku i praksu u borbi protiv kriminaliteta (Tombs, S., Whyte, D. 2007:125-147).²

Prevencija, kako je neki smatraju, kao unaprijeđen i „viši“ nivo u borbi protiv kriminaliteta, mora da se zasniva na validnom znanju o etiološkim, fenomenološkim i drugim karakteristikama kriminaliteta, kao produktu nauke i naučnih istraživanja, jer uspješna realizacija zavisi od poznavanja faktora koji prouzrokuju kriminalitet. „Uzroci kriminaliteta najčešće se ignorišu i ne istražuju, a bez spoznaje uzroka nastanka kriminaliteta na problem se gleda laički, a iz laičkih shvatanja sasvim izuzetno može proisteći adekvatna društvena akcija. Vršenje javnih i društvenih funkcija traži od njihovih nosilaca da, prije zauzimanja stava, ulože potreban napor da upoznaju problem o kojem rješavanju. Na području borbe protiv kriminaliteta manje pomaže intuicija i zdrav razum, a više stručno znanje,“ još davne 1973. godine tvrdio je Tomislav Marković (Marković, T. 1973:11).

---

² Tombs i Wajt su zabilježili porast od 500 procenata za finansiranje istraživanja od strane Ministarstva unutrašnjih poslova (Home Office, UK), od čega je veliki dio bio namijenjen za naručivanje kriminoloških istraživanja

Početni korak čini upoznavanje sa naučnim teorijama koje nude objašnjenje uzroka kriminalnog ponašanja. Uobičajeno je da donosioci političkih odluka, vođeni dnevnopolitičkim interesima, svoje odluke temelje na subjektivnim mišljenjima i metodološki nepouzdanim istraživanjima. Evidentno je da od strane državnih organa i društvene zajednice nemamo ponuđen sistemski uvid u njegovu etiologiju i rasprostranjenost. Savremeni politološki koncept, kada se govori o odlučivanju, jeste politika zasnovana na činjenicama, a ne na mišljenjima. Odluke bi se u savremenom društvu morale donositi uvidom u realne životne prilike na bazi sistemskih, promišljenih i strogo provedenih naučnih istraživanja, te na transparentnim rezultatima.

2. NAUČNA TEORIJA KAO KONSTITUENS NAUKE I USLOV NAUČNOG SAZNANJA – AKADEMSKI PRISTUP

Da bi se neko područje ljudskog znanja prihvatilo kao nauka, mora da ima bitne konstituense. Neki autori navode više, a neki manje konstituensa nauke, ali se kod svih, kao neophodan konstituens, uz predmet nauke, metod istraživanja i jezik, navodi i teorija (Milošević, N., Milojević, S., 2001:4).

Dakle, nauke se bave teorijama. Ali, što je tačno naučna teorija? Bez obzira na činjenicu da izrazi teorija i teorijski imaju različita značenja, ne samo u svakodnevnom govoru i jeziku, već i u nauci, nesporno je da definisati teoriju nije jednostavno. Iako zdravorazumsko poimanje teoriju tumači kao „sve ono što je suprotno od prakse“, promjene u nauci često dolaze od naučnih teorija, a rijetko od iskustvenog posmatranja stvarnosti. Teorija nauke je u tome polazni i neizostavan element, temelj od koga se polazi. Na putu ka ostvarenju tog cilja, teorija treba da posluži kao dobar putokaz (Šušnjić, Đ., 1999:92-104).

Ono što se može prihvatiti kao univerzalna definicija teorije nauke sadržana je u njenom samom pojmu (*grč theos – bog*), dakle, božanski pogled na svijet, pogled odozgo, sa visine, odakle se sve pojave vide u okviru cjeline, a ne odvojene jedna od druge kao u običnom iskustvu. Dakle, naučne teorije razlikuju se od svakodnevnih teorija prvenstveno po svojoj složenosti, i predstavljaju „niz empirijskih generalizacija (odnosno naučnih zakona) koje su međusobno povezane u jedan logički neprotivječan sistem na čijem vrhu stoji neko objedinjujuće načelo ili

pretpostavka. Naučna teorija je osnovna jedinica naučnog znanja i, slično kao i naučni zakon, predstavlja centralni pojam naučnog saznanja i vrhunski pojam naučne metodologije“ (Šešić, B. 1988: 291).

Na kraju, ona nije samo sistem znanja, nego i sredstvo sticanja novih znanja i na tome zasnovane uspješne prakse. Osnovnim ciljevima nauke se smatraju: postizanje prihvatljivih objašnjenja o uzroku kako se neka pojava dešava u društvenom životu, razumijevanje, predviđanje i hotimično preobražavanje u skladu sa humanim potrebama pojava koje ta nauka proučava. Tako su nastale i različite teorije o kriminalitetu.

a. Teorije o kriminalitetu

Kriminalitet negativno utiče na različite sfere društva. Da bi uopšte mogli preduzimati bilo što smisleno protiv ove negativne i društveno nepoželjne pojave, najprije moramo imati ispravna znanja o njemu samom. Dakle, moramo ga opisati i objasniti. Teorija nam pomaže razumjeti zašto se uopšte kriminalitet javlja, i koji su njegovi pretežni uzroci. Kriminalitet je predmet kriminološke nauke, iako su se njime najpre počeli baviti stručnjaci drugih nauka, ali samo parcijalno u sklopu svog predmeta izučavanja. Kriminologija kao sintetička disciplina inkorporira sva validna saznanja drugih nauka i proširuje ih obuhvatajući sve aspekte kriminalne pojave: etiološki, fenomenološki, viktimološki, sve do ključnih instrumenata društva u suprotstavljanju kriminalitetu.

Potraga za uzrocima kriminaliteta ključno je pitanje kriminologije i zaokuplja kriminologe od samog nastanka te discipline. Prve teorije o kriminalitetu nastale su u 18. vijeku i preteče su i današnjih pristupa. Postavljaju pitanja: zašto neki ljudi postaju kriminalci, a drugi ne?, zašto neke ljude i njihovo ponašanje označavamo kao kriminalno? zašto su neka područja više izložena kriminalitetu od drugih? U traganju za odgovorima na ta pitanja nastajale su mnogobrojne teorije o kriminalitetu. Mnoge se teorije u tom procesu međusobno nadopunjuju. Međutim, istorija kriminologije obilježena je i sukobljenim paradigmama i stavovima o objašnjenju kriminalnog ponašanja, što je vjerovatno uslovljeno kompleksnom prirodom kriminaliteta kao pojave.

Iz okrilja više kriminoloških škola razvila su se tri dominantna teorijska koncepta klasičnog tipa u objašnjenju kriminalnog ponašanja: *biološki*, *psihološki* i *sociološki*, sa mnoštvom teorija i njihovih još brojnijih predstavnika. Ispostavlja se da je tradicionalni pristup spor, da

često ne funkcioniše i da ne može ispratiti stalno rastući kriminalitet, pa su sve više zastupljeni alternativni načini u formi „situacionog sprečavanja kriminaliteta“ kao jedan od najpopularnijih pristupa u reagovanju na kriminalno ponašanje današnjice. Osnovni predmet proučavanja u ovoj teoriji nisu, izvršioi krivičnih djela i žrtve, niti njihovo ponašanje, već je analiza usmjerena na profilaciju situacionih faktora, koji stimulatивно djeluju na pojavu kriminalnog ponašanja (Muratbegović, E. 2004: 202).

Da bi bio aktuelno i saglasano vremenu u kome se kriminalitet događa, objašnjenje kriminaliteta moralo bi uključivati kako tradicionalne, tako i alternativne teorijske modele tzv. situacionog kriminaliteta. Niti jedan pristup inherentno nije bolji od drugog i ne bi se trebao smatrati superiornijim nad drugim. Svi oni imaju prednosti i nedostatke. Uspješna prevencija kriminaliteta najvjerovatnije će uključiti različite aspekte od svih ovdje navedenih. Koncepti klasičnih teorija mogu biti dugoročni, jer se bave temeljnim uzrocima, ali i situaciona prevencija je više iznuđen način nastao usljed karakteristika modernog društva i promijenjenih uslova života, i ne preporučuje se kao potpuno rješenje. Važno je razumjeti povezanost ovih teorijskih pristupa i istraživanja i njihov uticaj na praksu.

b. Kriminološka istraživanja

Naučne teorije o kriminalitetu pomažu nam razumjeti i objasniti uzroke kriminaliteta i u tome su polazni i neizostavan element, temelj od koga se polazi kada je društvo odlučno da se istinski suprotstavi kriminalitetu kao negativnoj pojavi koja, kako je već navedeno, izaziva brojne štetne posljedice po zajednicu i građane. To, onda, implicira da teorija mora biti ispitana kroz *istraživanje* i primjenu naučne metodologije. Kada je kriminalitet u pitanju kao vrlo složen „bio-psiho-socijalni fenomen“ jasno se zahtijeva multidisciplinarni pristup. Naučna saznanja koja se obezbjeđuju naučnim istraživanjima, treba da pomažu subjektima društva i države u planiranju, programiranju i rješavanju društvenih problema.

Ovakvim pristupom prevazišli bi postojeću situaciju gdje su naša svakodnevna saznanja o zločinu i zločincima, gotovo bez izuzetka pogrešna, jer je formiranje slike o kriminalitetu pretežno “opterećeno” našim subjektivnim iskustvima sa jedne strane i, kao i o bilo kojem

drugom društvenom fenomenu savremenog doba, uticajem medija i raznih publikacija, sa druge strane (Sutherland, E.:1973).

Tako o kriminalitetu imamo sve veće količine informacija i „znanja.“ Paradoks je da, uprkos tako „velikom znanju“ o njemu, kriminalitet bilježi sve veći porast i poprima sve drastičnije i nasilnije forme ispoljavanja, a da većina zemalja prema njemu nema adekvatan odgovor.

Da li se prema kriminalitetu kao kompleksnom društvenom fenomenu možemo odnositi samo na bazi zdravog razuma, bez spoznaje uzroka? Očekivani racionalni odnos zajednice u kojoj se kriminalitet dešava prema ovoj negativnoj i nepoželjnoj pojavi podrazumijevao bi da određeni subjekti prevaziđu ovakve pristupe i pronađu najbolje i najoptimalnije metode njegovom suprotstavljanju, a to se, kako činjenice pokazuju, ne može zamisliti bez naučnih istraživanja. Dakle, odgovor na eksploziju informacija jeste - naučna informacija. Tek je naučna perspektiva proučavanja kriminaliteta, koja zadovoljava principe naučnog posmatranja, garancija tačnosti i korisnosti stečenog znanja.

Informacije o kriminalitetu plasirane putem medija, za obične medijske konzumente, imaju trenutnu važnost i značaj. No, naučnici – istraživači, u tome uočavaju problem kome treba istražiti motive, uzroke nastanka takvog čina i posljedice koje ono izaziva. Razlozi za takvu vrstu istraživanja mogu biti politički, akademski i lični motivi.³ Nauka se oslanja na planirani metodološki postupak koji treba dati odgovor na pitanja, i to na način da su rezultati takvih nalaza podložni provjeri i ocjeni drugih. Nova saznanja treba da vode ka inovacijama, promjenama ili da posluže u praktične svrhe na planu borbe protiv kriminaliteta.

c. Praktične implikacije: Preventivne strategije, programi i mjere

Bitno svojstvo kriminoloških istraživanja savremenog doba jeste ne samo proizvodnja znanja radi sebe samoga, nego pomak fokusa istraživanja sa akademskih na primijenjena znanja, koja se koriste u praksi politike suzbijanja kriminaliteta.

Konkretno, praktični vid u borbi protiv kriminaliteta zahtijeva realne strategije utemeljene na dokazima kao produktima relevantnih

---

³ Šire o ovome: *Science, Society, and Criminological Research*, www.sagepub.com/upm-data/39936_1.pdf

istraživanja. „Strategije i mjere protiv kriminaliteta, koje su zasnovane na špekulaciji, mogu biti vrlo nedjelotvorne što može rezultirati rastom kriminala, lošom percepcijom javnosti o institucijama koje su zadužene za njegovo suzbijanje, a i osjećajem nesigurnosti javnosti uopšte. Iz ovog razloga, politike za suzbijanje kriminaliteta, kao i druga pitanja javnih politika moraju imati podršku u sofisticiranim mehanizmima za istraživanje koji proizvode znanje za institucije koje su zadužene za kreiranje tih politika i onih koji su zaduženi za njihovo provođenje” (Karađinović, N. 2007-2008).

Novija literatura i istraživanja ukazuju na to da su se kriminološka istraživanja ove vrste pokazala neprocjenjivim u modernim demokratijama. U SAD-u i Australiji, na primjer, Ministarstvo pravosuđa redovno finansira longitudinalna kriminološka istraživanja kako bi se identifikovali ključni faktori koji utiču na delinkventno ponašanje, a radi izrade potencijalnih preventivnih strategija i programa. Brojne zemlje ili regije uvele su nagrade za poticanje dobre preventivne prakse na terenu. Takođe, Smjernice Evropske unije za sprečavanje kriminaliteta, stavljaju jak naglasak na važnost korištenja odgovarajućih znanja i informacija o aktuelnoj kriminalnoj situaciji, ključnim uzrocima kriminaliteta i potencijalnih preventivnih strategija (Handbook on the crime prevention guidelines: Making them work 2010:47-55).

Preventivni programi koje je ocijenila međunarodna istraživačka mreža Campbel Collaboration na primjer, uključuju samo one programe koji su ispunili niz naučnih standarda.⁴

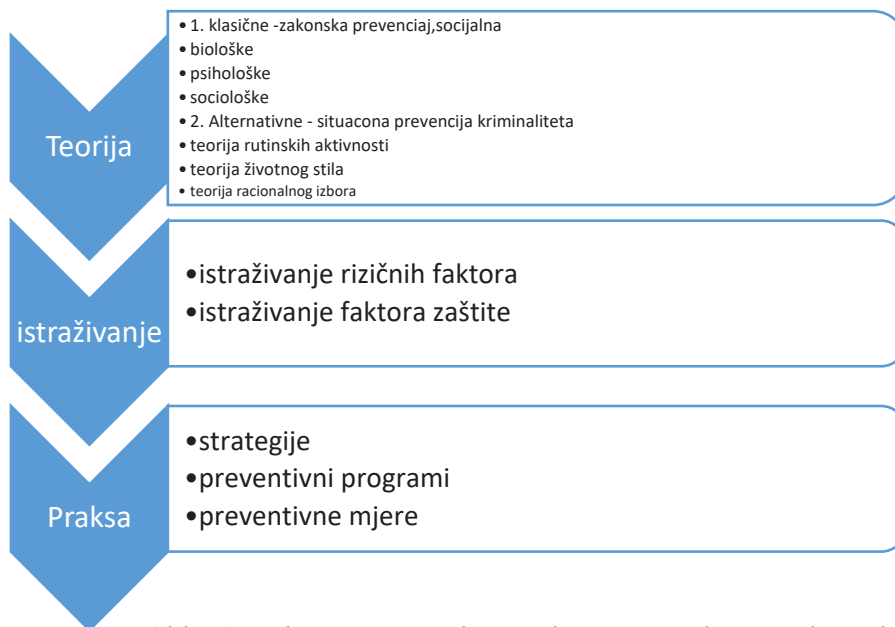
Određivanje faktora koji su povezani sa različitim vrstama kriminaliteta uslov su razvoja niza strategija i programa utemeljenih na dokazima za promjenu tih faktora i smanjenje učestalosti zločina. Ti ključni ili uzročni faktori često se nazivaju *faktorima rizika*. Koncept rizika naglašava negativne faktore koji mogu biti uzrok kriminaliteta i to na globalnom (politika, ekonomija), nacionalnom (kultura, mediji, ekonomija), lokalnom (lokalni faktori, obrazovna politika, dostupnost pomoći, usluge podrške) i individualnom nivou (porodične vrijednosti, pravila, očekivanja. (Handbook on the crime prevention guidelines: Making them work 2010:17-20).

---

⁴ www.campbellcollaboration.org

Znanje o faktorima rizika koji su povezani sa različitim vrstama kriminaliteta, a koji utiču na populaciju, zajednice i pojedince uslov su razvoja niza strategija i programa. Na nacionalnom nivou, to pomaže vladama u određivanju prioriteta problema kriminaliteta, te u usmjeravanju programa prema regijama, gradovima ili sektorima koji se najviše čine ranjivim. Pokazalo se da su tako ciljani programi i sredstava za rješavanje najvećih potreba efikasan i ekonomičan način smanjenja nivoa kriminaliteta i viktimizacije. Dobro planirana strategija prevencije djelovaće kako na individualne, tako i na socijalne i ekonomske faktore. (Handbook on the crime prevention guidelines: Making them work 2010:17-20).

Takozvani *zaštitni faktori*, kao pozitivan pristup pomažu u izgradnji ili jačanju otpornosti zajednica i pojedinaca na rizike. Oni uključuju faktore kao npr.: efikasnu i poštenu vlast, efikasan i transparentan sistem krivičnog pravosuđa, odgovarajuće budžete za ekološke i ekonomske programe uz učešće građana, dostupnost odgovarajućeg obrazovanja i zapošljavanja, jake veze i dobre odnosi u zajednici, uključujući i one povezane s kulturnim i vjerskim institucijama. Važni su takođe i drugi faktori kao npr. dostupnost prevoza, uslovi za rekreaciju, briga za djecu i mlade, dobri uzori i uslovi za boravak u školi i sl. (Handbook on the crime prevention guidelines: Making them work 2010:17-20). Dakle, poboljšanje svega što se može obaviti

Slika 1. Prikaz prevencije kriminaliteta - put od teorije do prakse

pojmom društveni kapital može pomoći u zaštiti zajednice i razviti njenu otpornost na kriminal i viktimizaciju.

Prema jednom istraživanju identificirano je četiri vrste/tipa kriminaliteta i sa tim usklađenih načina preventivnog djelovanja (Perigut, D.1981:13-7):

1. Kriminalna ponašanja koja nastaju kao posljedica nepovoljnih društvenih uslova (prenaseljenost i sl.) pa se, u skladu sa time, predlažu razne *korektivne mjere socijalnog karaktera* koje će ublažiti takvo stanje;
2. Djela koja po svom karakteru predstavljaju kršenje pravnih normi, i u tom slučaju djeluju *pravni mehanizmi* zaštite društva u vidu prevencije kroz represiju (policija, sudovi, zatvori...);
3. Ona vrsta devijantnih ponašanja koja nastaje zbog propusta i manjkavosti fizičko-tehničke zaštite prostora. *Mehanička prevencija kriminaliteta* je dio situacione prevencije fokusira se na smanjenje prilika za kriminal, povećavajući rizik i napor za potencijalnog počinioca i obuhvata fizičke barijere i tehnička sredstva za otežavanje izvršenja krivičnih djela (brave, rešetke, ograde, sefove, alarmi, video nadzor);
4. Prevencija kriminaliteta kroz uređenje životnog okruženja usmjeren je na smanjenje uzroka i prilika za počinjenje krivičnih djela, kao i na smanjenje straha od kriminala kroz *planiranje, dizajn okruženja* – zgrada, pejzaža i urbanih prostora ograničavanjem pristupa i negovanjem teritorijalnosti, što na kraju smanjuje mogućnosti za kriminal.

Prva dva pristupa su u domenu tradicionalne kriminologije koja uzroke kriminalnog ponašanja tumači ličnim i socijalnim faktorima koji su kao takvi poznati i već objašnjeni u brojnim klasičnim kriminološkim teorijama. Navedeni treći i četvrti tip kriminaliteta koji se odnosi na manjkavosti fizičko-tehničke zaštite prostora i životnog okruženja predstavljaju tzv. situacioni pristup i počivaju na drugačijim premisama u odnosu na druge tipove kriminaliteta i njegove prevencije koji dominiraju u naučnoj literaturi. Ono što razlikuje ovaj koncept od drugih tipova prevencije je usmjerenost na faktore koji djeluju u situaciji u kojoj se ispoljava kriminalno ponašanje.

Svaki od navedenih pristupa potencijalno bi trebao biti dio strateškog i uravnoteženog plana, politika, programa i aktivnosti preventivnog karaktera baziranog, kako na empirijskim iskustvima, na teorijskim znanjima i rezultatima naučnih istraživanja. Ne postoji jedan optimalan pristup, potrebno je sagledati prednosti i nedostatke svakog pristupa u određenom kontekstu. Od ključne je važnosti da strateški plan prevencije kriminaliteta odgovara specifičnom nacionalnom i lokalnom kontekstu. Sve više se smatra da su presudni za nastanak kriminaliteta konkretni odnosi u samom mjestu (lokalnoj zajednici). Više od 70% osumnjičenika postalo je krimonegeno u mjestu boravka, ili bar u okrugu u kome stanuju, te postoji potreba hitnog rješavanja uzroka kriminalnog ponašanja koji je uslovljen specifičnostima takvog načina života (Singer, M., Kovčo, V., Cajner-Mraović, I. 2002).

Pristupi prevenciji kreću se u dijapazonu od rješavanja socijalnih i ekonomskih korijena kriminaliteta, do jačanja kapaciteta lokalnih zajednica za izmjenu okruženja kako bi odvratili potencijalne počinioce i promovisali povećani osjećaj sigurnosti.

3. TEORIJSKI MODELI U PREVENCIJI KRIMINALITETA

Nije moguće govoriti o prevenciji kriminaliteta, a da se ne sagleda iz određenog teorijskog ugla. Teorije o prevenciji kriminaliteta imaju za cilj da objasne uzroke, uslove, povode i modalitete nastanka kriminaliteta kao negativne društvene pojave, te da na tim osnovama postave strategije za njegovo sprečavanje. Čitav pristup zasniva se na tome da se otkriju faktori rizika koji utiču na delinkventno ponašanje, a da se zatim, na osnovu tih saznanja aktiviraju zaštitni faktori. Kako je pitanje teorija o prevenciji kriminaliteta usko uslovljeno nerazvijenošću preventivne nauke, to one, po svom porijeklu nužno inkliniraju prema naukama koje su ranije problem kriminaliteta razmatrale kroz svoja teorijska promišljanja. Po logici stvari, preventivna nauka oslanja se na znaja kriminologije kao multidisciplinarnog područja, u okrilju koje su nastale brojne teorije biološkog, psihološkog i sociološkog usmjerenja. Proučavajući primarno etiološke i fenomenološke aspekte kriminaliteta, u okviru kriminologije se kao posebna disciplina javlja i kriminalna profilaksa koja, pored represivnih, proučava uspješnost primjene preventivnih mjera u suzbijanju i sprečavanju kriminaliteta.

Svoje uporište prevencija u principu crpi iz kriminoloških teorija, kada je u pitanju objašnjenje uzroka, dok su se u vezi sa savremenim pristupima u prevenciji kriminaliteta, razvile i posebne teorije.

Postoje brojna sporenja i različita shvatanja o vezi teorije i istraživanja kada je kriminalitet u pitanju. Činjenicu da zahtjev za stvaranjem velike teorije zločina koja bi biti u stanju objasniti sve pojavne oblike normativnih odstupanja neovisno o prostoru i vremenu još nije ispunjen, pa čak ni Opšta teorija zločina (Gottfredson & Hirschi, 1990), koja je započela s ovom tvrdnjom, na kraju nije mogla ispuniti to obećanje, „prevazišao je Robert Merton ponudivši kompromisno rješenje u vidu „teorija srednjeg obima“, gdje pripada većina teorija zločina i gdje bi se mogle svrstati i naprijed navedene. Šta je to što pokreće ljude na Pri tome navodi da one imaju svoju opštost koja prevazilazi određenu historijsku epohu ili kulturu i ključne su za praktičnu primjenljivost (Merton, R. 1979:75). Merton je kritikovao velike i apstraktne teorije koje se ne mogu operacionalizovati i provjeriti u istraživanju, pa se teorije srednjeg obima za sad čine dobrim rješenjem.

Prema navedenom slijedi da se u procesu nastajanja različitih teorija koje se bave prevencijom kriminaliteta dešavao proces „nadogradnje“. To znači da se svaka sledeća teorija sinhrono vezivala na prethodne. Iz tih razloga često je veoma teško napraviti jasnu razliku između tačke gdje prestaje jedan i tačke gdje nastaje drugi teorijski pristup, pa se nerijetko dešava da teorije o prevenciji koje imaju sasvim različita teorijska polazišta u krajnjoj liniji nude veoma sličnu strategiju preventivnog djelovanja (Krivokapić, V. 2008:65).

Takva konfuzija istog ili sličnog teorijskog fundiranja uslovljava probleme pri klasifikaciji teorija o prevenciji kriminaliteta.⁵

a. Tradicionalni pristup – klasične teorije o kriminalitetu i prevenciji kriminaliteta

Većina ovih teorija nastala je u 19. vijeku iz potrebe da se razumije i riješi kriminalitet kao vidljiv i narastajući socijalni problem. Glavni klasični koncepti: *biološki*, *psihološki* i *sociološki* u svojim brojnim

---

⁵ Podjela na tradicionalni i alternativni pristup u ovom referatu je veoma pojednostavljena i izbor je autora kao jedan od mogućih, među mnogobrojnim kriterijima podjele .

teorijama daju odgovor na pitanje geneze i etiologije kriminaliteta i služe kreatorima politika kod tradicionalnog krivičnog sistema, pri oblikovanju kriminalne politike, određivanju kazni i razvoju programe za rehabilitaciju počinitelja, a samim time i prevencije. U stvari, radi se o klasičnim kriminološkim teorijama koje nam pomažu razumjeti i objasniti uzroke kriminaliteta objašnjenjem bioloških, psiholoških i socijalnih uzroka. Daju objašnjenja na pitanje: šta je to što pokreće ljude da počine zločine, i pokušava identifikovati i opisati ključne uzroke koji čine taj "redosljed koraka" koji dovodi do delinkventnog ponašanja.

Biološke teorije su sklone jednostavnom objašnjavanju uzroka i nuđenju jednostavnih rješenja za otklanjanje kriminaliteta. Biološke teorije kriminaliteta usmjerene su na genetske, neurološke i fiziološke faktore koji mogu predisponirati osobu za kriminalno ponašanje. Ovi pristupi pretpostavljaju da se kriminalitet može djelimično objasniti urođenim karakteristikama poput impulsivnosti, agresija ili neuroloških razvojnih nedostataka. Neki od najuglednijih genetičara koji se bave problemima biogenih faktora nasilnog ponašanja tvrde da su "geni naša sudbina" (Jones, S. 1996).

Brojna teorijska učenja ličnost, i njena pojedina *psihološka svojstva*, uzimaju kao determinante kriminaliteta u cjelini. Ove teorije naglašavaju važnost pojedinačnih psiholoških faktora u oblikovanju kriminalnog ponašanja. Najčešće su usredsređena na one faktore koji uključuju potrebe, namjere, razloge, motive i, uopšte, unutrašnje dispozicije. Značaj psiholoških teorija u objašnjenju uzroka, faktora i pojava socijalne devijantnosti je nesumnjiv dokazujući nespornu vezu između psihičkih determinanta ličnosti i ponašanja (djela).

Sociološke teorije obuhvataju niz teorija koje proučavaju uticaj društvenih struktura na kriminalno ponašanje. Mnoge od njih uzimaju u obzir društveni kontekst u kome pojedinci žive. Istražuju uticaj zajednice, društvenih normi, društvenih veza, društvene integracije i društvene kontrole na kriminalno ponašanje. Ove teorije identifikuju brojne društvene makro i mikro faktore koji mogu povećati rizik osobe za kriminalno ponašanje.

Ta su učenja dosta slična i srodna, ali je njihova zajednička karakteristika to što, svaka od njih, insistira na jednom faktoru ili mehanizmu pri objašnjenju uzroka kriminalnog ponašanja, što je sasvim legitimno i tačno, ukoliko uzimamo u obzir samo njihov ugao posmatranja.

Međutim, takva pojedinačna objašnjenja su jednostrana i nedovoljna da objasne kriminalitet u cjelini kao multiuzročan i multiposljedičan fenomen koji nastaje kao rezultat više faktora: socijalnih, psiholoških, bioloških, ekonomskih, prirodnih, pa bi bilo previše jednostavno i pogrešno objašnjavati ovaj fenomen samo jednim uzrokom. „Pojave nisu tačnije ili objektivnije opisane (objašnjene ili razumljive) u jednoj teoriji nego u drugoj: svaka od njih objašnjava ili razumijeva nešto što druge ne uspijevaju, pa nema smisla reći da je neka od njih manje ili više naučna ili istinita. Više štete pojavama (činjenicama) može da nanese jedna teorija koja im se nameće, nego više teorija koje pokrivaju njihove različite strane i odnose“ (Šušnjić, Đ.1990: 92).

b. Alternativni teorijski modeli – situaciona prevencija kriminaliteta

Ispostavlja se da je tradicionalni pristup spor, da često ne funkcionise i da ne može ispratiti stalno rastući kriminalitet, pa su sve više zastupljeni alternativni načini u formi „situacionog sprečavanja kriminaliteta“. Situacioni koncept prevencije kriminaliteta izvorno je razvio kriminolog Ronald Klark 1980-ih. Prevencija situacionog kriminaliteta usmjerena je na ograničavanje mogućnosti zločinca da počini zločin i drugim praktičnim načinima u kojim građani mogu sami učestvovati. Ima za cilj da ukloni priliku, i da troškovi zločina budu veći od koristi. To podrazumijeva razne oblike prepreka i zaštite kao npr.: brave na upravljaču automobila, video nadzor stambenog prostora, putnika i prtljaga na aerodromina, arhitektonska rješenja koja omogućavaju bolju kontrolu javnog prostora, patrole građana i niz drugih strategija koje kriminalcima otežavaju počinjenje kriminala kao što je sprečavanje pristupa prestupnika potencijalnim žrtavama (Clarke, Ronald &Felson, Marcus, 1988).

Klarke i Korniš predstavili su dvadeset pet tehnika situacione prevencije kriminaliteta organizovanih u pet ključnih strategija koje bi kriminološki praktičari trebali uzeti u obzir pri korištenju situacionog modela: 1) povećanje napora potrebnog za počinjenje zločina; 2) povećanje rizika od počinjenja zločina; 3) smanjenje nagrada za zločine; 4) smanjenje uslova koji potiču zločin; i 5) uklanjanje izgovora za počinjenje zločina“ (Clarke & Cornish , 2003:41-46).

Prevencija situacionog kriminaliteta stavlja veću odgovornost na pojedinca za vlastitu bezbjednost, nego što to čini tradicionalni pristup. Ali,

da bi bila uspješna, potrebna je saradnja policije, javnih i privatnih organizacija i članova zajednice.

Jedna od najjačih kritika situacione prevencije i strategija smanjenja prilika jeste u tome da daje samo kozmetička rješenja i da kriminal uključuje ekonomske i kulturne aspekte povezane s kapitalizmom i masovnim konzumerizmom i da je ideologijom inherentno pristran u korist bogatih, a protiv siromašnih (O'Malley, P., Shearing, C., Weir, L. 1997:501-517).

Umjesto tehnika situacione prevencije, neki kriminolozi zagovaraju socijalnu prevenciju zbog stava da je kriminalitet kao društveni problem duboko ukorijenjen u ekonomskim i kulturnim strukturama društva.

Situaciona prevencija u teorijskom smislu zasnovana je na 1. Teoriji rutinskih aktivnosti 2. Teoriji životnog stila 3. Teoriji racionalnog izbora (Borovec, K.; Balgač, I., Karlović R. : 2011) Dakle, ovo su teorije koje podržavaju situacionu prevenciju kriminaliteta.

i. Teorija rutinskih aktivnosti

Teoriju rutinskih aktivnosti razvili su Lorens Koen (*Lawrence Cohen*) i Markus Felson (*Marcus Felson*) 1979. godine u vrijeme naglog porasta kriminaliteta u američkom društvu uprkos opštem progresu koji se istovremeno dogodio. Oni su to nazvali svojevrsnim „sociološkim paradoksom“, pa je teorija rutinskih aktivnosti nastala kao pokušaj da objasni ove pojave na način koji to „sociološke teorije nisu mogle“ (Andersen, M.A. & Ha, O.K., 2017).

Teorija rutinskih aktivnosti polazi od toga da je svakodnevni život obilježen nizom rutinskih aktivnosti (odlazak na posao u školu, ili u druga mjesta u određeno vrijeme), što dovodi pojedince u rizik da ih potencijalno motivisani prestupnici doživljavaju kao dobre mete i da postanu žrtve ili počinioci različitih nepoželjnih djela (Bossler & Holt, 2010:227-326).

Prema ovoj teoriji, nastanak kriminalnog događaja uzročno je povezan za tri osnovna faktora: motivisani izvršilac, pogodna žrtva ili objekat, i odsustvo osposobljenih čuvara. Koen i Felson su smatrali da vjerovatnoća da će krivično djelo biti izvršeno nastaje sa djelovanjem ova tri faktora u određenom vremenu i na određenom mjestu. Pojava kriminaliteta se može objasniti konvergencijom ova tri elementa u vremenu i prostoru, dok izostanak nekog elementa umanjuje rizik (Felson & Cohen, 1979: 604).

Svako narušavanje „ravnoteže“ između tri ključna elementa krivičnog djela može uticati na promjenu stope kriminaliteta, pa samim tim ova teorija može imati značajnu ulogu u njenom predviđanju i prevenciji. Situaciona prevencija ima uticaja na posljednja dva i na tim osnovama i počiva njena teoretska postavka. Prema njoj, upravo kontrola ovih dvaju faktora predstavlja ključni momenat kolika će biti rasprostranjenost kriminaliteta u jednoj socijalnoj sredini, jer broj motivisanih izvršilaca unutar te sredine je obično konstantan (Ignjatović, Đ. 2009:397-401). Odsustvo sposobnih čuvara kao što su policija, obezbjeđenje, roditelji, prijatelji, ali i druge adekvatne mjera bezbjednosti kao što su npr. tehnička sredstva (brave, alarmni sistemi i kamere za nadzor) povećava rizik od viktimizacije.

Posebnu pažnju ovaj teorijski pristup skreće na mjesto izvršenja - geoprostor, i ukazuje na to da mjesto izvršenja svojim karakteristikama (lokacija zaklonjena od pogleda, lokacija na kojoj se lako može pronaći pogodna žrtva i sl.) može uticati na to da li će, odnosno gdje, kada i na koji način će se učinilac odlučiti da preduzme radnju izvršenja.

Mete koje se nalaze u geoprostoru u kojem se odvijaju rutinske aktivnosti prestupnika karakteriše veći rizik viktimizacije, te su promjenom u rutinskim aktivnostima ljudi objašnjavali promjene u trendovima stope kriminaliteta.

Mjere koje nudi teorija rutinskih aktivnosti u prevenciji kriminaliteta svodi se na to da treba: smanjiti motivaciju prestupnika, otkloniti uslove koji omogućavaju i olakšavaju izvršenje krivičnog djela, povećati sposobnosti čuvara, što bi sve trebalo da utiče na to da se prestupnik odvрати od kriminalne radnje.

Ukratko, teorija rutinskih aktivnosti je jednostavna teorija za razumevanje, ali sadrži mnoge složene ideje koje se još uvek usavršavaju.

ii. Teorija životnog stila

Još jedna teorija koja nastoji da objasni nastanak i obim kriminaliteta je teorija životnog stila. Ovu teoriju u kriminološku/viktimološku literaturu krajem 1970-ih uveli su Michael Hindelang, Michaela Gottfredson i James Garofalo . Predstavljena je u njihovom djelu *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*). Istraživači su željeli objasniti zašto određene grupe doživljavaju veću stopu viktimizacije od drugih. Oni su životne stilove definisali kao “šablonske,

redovne, ponavljajuće, prevladavajuće ili rutinske aktivnosti“. Drugim riječima, životni stilovi sastoje se od aktivnosti u kojima ljudi učestvuju na dnevnoj bazi, uključujući i obavezne i privatne aktivnosti. Prema ovom opisu vidljivo je kako se objašnjenje nečijeg životnog stila u prvom redu gledalo kroz prizmu ponašajnih karakteristika (Hindelang, M.; Gottfredson, M.; Garofalo, J., 1978:241).

Prema teoriji životnog stila, izloženost viktimizaciji se može objasniti ne samo specifičnim stilom života pojedinca, kako to objašnjava teorija rutinskih aktivnosti već i sociodemografskim karakteristikama. Slično teoriji rutinskih aktivnosti i njihova otkrića pokazala su da se kriminalitet ne događa slučajno, i da, između ostalog, i faktori životnog stila—kao što su društvene navike, radni rasporedi i rekreacione aktivnosti—mogu da igraju značajnu ulogu u određivanju ko postaje žrtva. Neki pojedinci koji učestvuju u aktivnostima koje ih dovode u visokorizične situacije (i ako pojedinac provodi vrijeme na rizičnim mjestima ili u društvu rizičnih osoba, što .pa oni imaju veću mogućnost da postanu i žrtve (Bossler i Holt, 2010:227-236).

Iako se teorija rutinskih aktivnosti i teorija životnog stila umnogome preklapaju, razliku među njima čine što je teorija rutinskih aktivnosti fokusirana na počinioca, a teorija životnog stila na žrtvu. Ova teorija navodi i objašnjava takođe i neke lične demografske karakteristike, kao potencijalne viktimogene dispozicije. Kennedy i Forde objašnjavaju da rizik od toga da se bude izložen krivičnom djelu nastaje i usled djelovanja karakteristika poput pola, godina, građanskog statusa, zanimanja, pripadnosti etničkoj ili socijalnoj grupi, tj. karakteristika koje utiču na izbor aktivnosti svakog pojedinca kako na poslu, tako i tokom slobodnog vremena (Kennedy & Forde 1990:208-211).

Kriminalna aktivnost se može posmatrati kao „karakteristika načina života ili oblik rutinske aktivnosti koji povećava rizik viktimizacije zbog postojanja motiva, ranjivosti ili krivice osoba koje su u nju uključene” (Jensen & Brownfeld, 1986:85-99).

Razumijevanje teorije životnog stila ima važne implikacije u prevenciji kriminaliteta. Prepoznavanjem uloge životnih izbora, izloženosti visokorizičnim okruženjima i odsutnosti sposobnog nadzora, pojedinci i zajednice mogu preduzeti korake za prevenciju kriminaliteta u vidu strategija za sprečavanje kriminaliteta, edukacija, kampanja, savjetodavnih programa i pomoći žrtvama, razvoj politika rada u zajednici, donošenje

zakona o urbanom i prostornom planiranju, propisa o bezbjednosti na radu i sl.

iii. Teorija racionalnog izbora

Teorija racionalnog izbora Ronalda Klarka (*Ronald Clarke*) i Dereka Korniša (*Derek Cornish*), predstavljena je 1986. godine u djelu "*The Reasoning Criminal*". Polazi od toga da je svaki pojedinac u društvu potencijalni izvršilac ako mu se za to pruži prilika. Ovaj model pretpostavlja da su počiniooci racionalni akteri koji provode "analizu troškova i koristi" prije počinjenja zločina. Tumače da je kriminalna radnja rezultat svjesnog izbora gde počinilac procjenjuje da će korist premašiti potencijalnu kaznu. Predstavlja neku vrstu integracije psihološkog, sociološkog i situacionog pristupa. Naime, ukoliko postoji „primamljiva mogućnost“ poslije određene kognitivne obrade informacija dolazi i do njene realizacije. Kriminalac se tako vidi kao racionalno biće, koje se bitno ne razlikuje od „običnih“ ljudi, jer sticaj okolnosti (mogućnosti) tog pojedinca pretvara u kriminalca. Međutim, autori tvrde da ova subjektivna mogućnost predstavlja uslov, ali ne i dovoljan razlog da se kriminalno ponašanje manifestuje. Teorija ističe da je odluka da se preduzme kriminalna radnja zasnovana na racionalnoj procjeni, bez obzira na lične mehanizme koji su tu odluku prouzrokovali, čime autori tvrde da kriminal predstavlja „namjerni, a ne slučajni oblik ponašanja“ da ti „troškovi“ i „koristi“ nisu ograničeni na novčane dobitke ili gubitke, već obuhvataju i društveni status, psihološko zadovoljstvo i emocionalne nagrade ili odvratajuće faktore. Zadovoljenje tih potreba kriminalnom radnjom vezano je za „odluku“, a ona je stvar „racionalnog izbora“ (Cornish,D., Clarke,R. 2014:1-13).

U svojoj srži, teorija racionalnog izbora je ekonomski model ljudskog djelovanja utemeljen na utilitarnoj filozofiji. Ona tvrdi da je svo ljudsko ponašanje usmjereno na cilj, pri čemu akteri nastoje maksimizirati koristi uz minimiziranje troškova. Izvorno formulisana u ekonomiji, Gary Becker je slavno primijenio ovo razmišljanje na kriminal u svom značajnom eseju Zločin i kazna: Ekonomski pristup (Becker, G.1968: 169-217).

Teorija racionalnog izbora u preventivnom smislu usmjerana je na povećanje napora da se izvrši kriminalna radnja: smanjenje prilika (mogućnosti) i povećanje rizika. Pojam mogućnosti obuhvata subjektivnu

i objektivnu stranu. Subjektivna strana se odnosi na ličnost, inteligenciju i motivaaciju prestupnika, a objektivna na mogućnost u samoj situaciji (stvoreni uslovi za izvršenje krivičnog djela). Da bi ovaj način preventivnog djelovanja bio uspješan, neophodno je izvršiti zastrašivanje i odvracanje izvršioca kroz postavljanje očiglednih barijera. Utoliko ova teorija korespondira sa situacionom prevencijom kriminaliteta (Cornish, D., & Clarke, R. V. 1986).

Uprkos nekim kritikama ove teorije (da ne može objasniti problem premještanja kriminaliteta, teškoće u empirijskom dokazivanju teorije), kao njen trajan doprinos prevenciji kriminaliteta je to što je ukazala na prirodu racionalnosti kriminalnog ponašanja.

Teorija racionalnog izbora usko je povezana s pristupom rutinske aktivnosti, koji tvrdi da kriminal nastaje kada motivisani počinioci naiđu na prikladne mete u nedostatku sposobnih zaštitara. Zajedno, ove teorije podupiru veliki dio situacione prevencije kriminaliteta, koja nastoji manipulirati okruženjem kako bi povećala percipirane troškove kriminalne radnje.

4. ZAKLJUČAK

Kriminalitet novoga doba je sve složenije prirode, tako da do sada poznate strategije ne mogu biti efikasne u njegovom odvracanju. Uspješne strategije prevencije kriminaliteta hibridnog su karaktera, moraju biti prilagođene specifičnim uslovima 21. vijeka i oslanjati se na kako na otklanjanje opštih, tako i posebnih uzroka kao uslova kriminalnih pojava. Dakle, osim opštih društvenih faktora, koji su uglavnom već manje-više poznati i objašnjeni u klasičnim teorijama, situacione teorije daju jednaku važnost situacionim kontekstima koji dovode do zločina, posebno prilikama za zločin, kao i kriminalnim dispozicijama počinioca. Pred prevencijom kriminaliteta kao novom naučnom disciplinom čije vrijeme tek dolazi, brojni su izazovi i u pogledu njene teorijske osnovanosti. Teorijski modeli nisu statični entiteti, već bi se trebali razvijati kao odgovor na nove uvide, izazove i društvene promjene. Takva prilagodljivost kao odgovor na novonastale izazove osigurava kontinuiranu relevantnost i efikasnost strategija sprječavanja kriminaliteta u stalno promjenjivom krajoliku.

LITERATURA

1. Andersen, M. A. & Ha, O. K. (2017) *Routine activity theory*, Simon Fraser University- Burnaby British Columbia, dostupno na www.researchgate.net/publication/359264650_Routine_activity_theory
2. Beker, G. S. (1968): „Zločin i kazna: ekonomski pristup“, *Žurnal za političku ekonomiju* 76, str 169-217
3. Bossler, A. M., & Holt, T. J. (2010). The Effect of self-control on victimization in the cyberworld. *Journal of Criminal Justice*, 38
4. Borovec, K., Balgač, I., Karlović, R. (2011). *Situacijski pristup prevenciji kriminaliteta- od teorije do prakse utemeljene na dokazima*. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb
5. Clarke, R., Felson, M. (eds) (1993). *Routine Activity and Rational Choice*, *Advances in Criminological Theory*, Vol. 5, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ,
6. Clarke, R. (ed.) (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, Harrow and Heston, Albany, NY
7. Cornish, D., & Clarke, R. V. (1986). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. Springer- Verlag, Berlin
8. Cornish, D. B., and Clarke R. V. (2003). “*Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention.*” *Crime prevention studies* 16: 41–96.
9. Felson & Cohen (1979) . *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach* Source: *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4 (Aug., 1979), pp. 588-608 Published by: American Sociological Association www.jstor.org/stable/2094589
10. Felson, M. and Eckert, M. (2016). *Crime and everyday life* (5th ed.). Los Angeles, CA: Sage Publications.
11. Felson, M. and Clarke, R. V. (1998). *Opportunity makes the thief: Practical theory for crime prevention*. London, UK: Home Office, Policing and Reducing Crime Unit Research, Development and Statistics Directorate.
12. Gilling, D.: *Crime prevention – Theory, policy and politics*, London, 1977 Eisenberg, U.: *Kriminologie*, Köln, 1985.
13. Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press

14. Handbook on the crime prevention guidelines Making them work, Criminal Justice handbook series, United Nations Office on drugs and crime Vienna, United Nations New York, 2010
15. Hindelang, M.; Gottfredson, M.; Garofalo, J. (1978). Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization, Ballinger, Cambridge, MA,
16. Cornish, Derek B. and Clarke, Ronald V (2014). editors With a new Introduction by Ronald V. Clarke The Reasoning Criminal – Rational Choice Perspectives on Offending, Routledge Taylor&Francis Group London and New York (1-13)
17. Ignjatović, Đ. (2009). Teorije u kriminologiji, Pravni fakultet, Beograd
18. Ilić, Z.(2002). *Plansko usmeravanje preventivnih aktivnosti*, Zbornik radova, Beograd
19. Jensen, G. F., & Brownfield, D. (1986). Gender, lifestyles, and victimization: Beyond routine activity. *Violence and Victims*, 1(2), 85–99. United National Library of Medicine, Gender, lifestyles, and victimization: beyond routine activity - PubMed
20. Karadinović, N.(2007-2008). *Znanje o kriminalu je moć za borbu protiv kriminala*, program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika, Fond otvoreno društvo BiH
21. Kennedy, L..W., Forde, D.R. (1990). *Risky lifestyles and dangerous results: Routine activities and expo sure to crime*, *Sociology and Social Research: An International Journal*, vol. 74, br. 4
22. Krivokapić, V.(2008). *Prevenција kriminaliteta- teorijsko-kriminalistički pristup*, Narodno delo, Beograd
23. Marković, T.(1973). *Maloljetnička delinkvencija*, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Beograd
24. Milutinović, M.(1984). *Kriminalna politika*, Savremena administracija, Beograd
25. Milošević, N., Milojević, S. (2001). *Osnovi metodologije bezbjednosnih nauka*, Policijska akademija Beograd
26. Merton, K. R. (1979). *O teorijskoj sociologiji*, Zagreb: Naklada odd-Centar društvenih djelatnosti- SSOH.
27. Muratbegović, E.(2004). *Prevenција kriminaliteta - od ideala ka stvarnosti*, *Kriminalističke teme*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
28. Noaks, L. and Wincup, E.(2007). *Criminological Research. Understanding Qualitative Methods*. Sage Publications.

29. O'Malley, P., Shearing, C., Weir, L. (1997). Governmentality, Criticism, Politics, Economy and Society 26(4) 501-517
www.researchgate.net>publication
30. Pease, K. (1994). *Crime Prevention* Oxford Handbook of Criminology, Oxford
31. Perigut, D., (1981). 'Crime Prevention for Australian Public Housing', ACPC Forum, Vol. 4, No. 3, pp. 13-7.
32. Popović Čitić, B. (2007). *Proces naučnog zasnivanja prevencije: od praktičnog modela do preventivne nauke*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
33. Kuvačić, I. (1977). *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb
34. Jones, S. (1996). *In the Blood: God, Genes and Destiny*, HarperCollins
35. Perigut, Donald (1981). „*Crime Prevention for Australian Public Housing*“, ACPC Forum, Vol.4, No.3,
36. Singer, M., Kovčo, V., Cajner-Mraović, I. (2002). *Kriminologija* 3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Nakladni zavod Globus, Zagreb
37. Sutherland, E. (1973). *On analyzing crime*, Chicago
38. Šešić, B. (1988). *Opšta metodologija*, Naučna knjiga, Beograd
39. Šušnjić, Đ. (1999). *Metodologija—kritika nauke*, Čigoja štampa, Beograd
40. Tombs, S., Whyte, D. (2007). *Researching Corporate and White-Collar Crime in an Era of Neo-Liberalism*, International Handbook of White-Collar and Corporate Crime, Springer, Boston, MA.
https://doi.org/10.1007/978-0-387-34111-8_6
41. www.campbellcollaboration.org
42. www.sagepub.com/upm-data/39936_1.pdf *Science, Society, and Criminological Research*

Rad zaprimljen: 14.10.2025.

Rad odobren: 01.03.2026.